

2. Григорьева, Е. И. Современные технологии социально-культурной деятельности: учеб. пособие / Е. И. Григорьева [и др.] ; под. науч. ред. проф. Е. И. Григорьевой. – Тамбов : Першина, 2004. – 512 с.

3. Коледа, В. А. Основы мониторинга функционального и физического состояния студентов / В. А. Коледа, В. А. Медведев, В. И. Ярмолинский. – Минск : ИЦ БГУ, 2005. – 126 с. : ил.

4. Соусь, Л. Н. Методы субъективных оценок в формировании здорового образа жизни студентов высшего технического учебного учреждения: учеб.-метод. пособие / Л. Н. Соусь. – Минск : БНТУ, 2004. – 40 с.

К. В. Суша,

*магістр гуманітарных навук,
Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт
культуры і мастацтваў*

СУЧАСНЫЯ ТЭАРЭТЫКА-МЕТАДАЛАГІЧНЫЯ ПАДЫХОДЫ ДА ДАСЛЕДАВАННЯ ТЭКСТАЎ КУЛЬТУРЫ

У сучаснай гуманітарыстыцы паняцце «тэкст культуры» трывала ўвайшло ў навуковы ўжытак і шырока выкарыстоўваецца ў культуралогіі, філалогіі, філасофіі, мастацтвазнаўстве, псіхалогіі. Разнастайнасць у тлумачэнні тэрміна абумоўлена адрозненнямі падыходаў, у рамках якіх ажыццяўляецца даследаванне. Актуальнай задачай уяўляецца абагульненне назапашанага ў розных галінах навуковых ведаў вопыту разгляду паняцця «тэкст культуры» і выяўленне магчымасцей плённага спалучэння розных падыходаў для ўсебаковага даследавання.

Гуманітарныя навукі другой паловы XIX – пачатку XXI ст. праявілі значную цікавасць да праблем асэнсавання, разумення, аналізу тэкстаў культуры. Найбольш інтэнсіўна дадзена праблематыка распрацоўвалася ў рамках семіётыкі, герменеўтыкі, фенаменалогіі і постструктуралізму. У рамках гэтых напрамкаў навуковай думкі былі распрацаваны асаблівыя падыходы да даследавання тэкстаў культуры.

Прадстаўнікі семіятычнага падыходу (Ч. С. Пірс, Ф. дэ Сасюр, Ч. В. Морыс, Ю. М. Лотман, М. М. Бахцін) абгрунтоўваюць знакавую прыроду сацыякультурнай прасторы, пастаяннае асэнсаванне і перажыванне існуючых, а таксама параджэнне новых сэнсаў і кантэкстаў як спосаб існавання асобы ўнутры тэкставага поля культуры [2; 11; 14; 16]. З пункту гледжання

семіётыкі тэкст культуры, з аднаго боку, выконвае функцыю памяці культуры, а з другога – з’яўляецца генератарам новых сэнсаў і, адпаведна, фактарам культурнай дынамікі. Прадстаўнікі гэтай навуковай школы лічаць тэкст першаснай дадзенасцю для ўсіх гуманітарных дысцыплін і любога мыслення наогул.

На думку М. М. Бахціна, дзе няма тэксту, там няма і аб’екта для даследавання і мыслення, няма культуры. Прычым тэкст разумеецца шырока – як усялякі звязны знакавы комплекс. Падкрэсліваецца камунікатыўны характар, дыялагічнасць тэксту культуры, а таксама ўнікальнасць і непаўторнасць кожнага тэксту-выказвання, сапраўдная сутнасць якога заўсёды развіваецца на мяжы дзвюх сьвядомасцей, двух суб’ектаў [2, с. 284–286].

У працах Ю. М. Лотмана і яго паслядоўнікаў (Т. М. Нікалаевай, Ю. С. Сцяпанавы, М. І. Талстога, У. М. Тапарова, Б. А. Успенскага і інш.) паняцце культуры становіцца цэнтральным, з’яўляецца семіётыка культуры як адмысловы кірунак гуманітарнай думкі [12]. Пры такім падыходзе культура разумеецца як знакавая сістэма, якая выступае пасрэднікам паміж чалавекам і навакольным светам, як антыэнтрапійны механізм чалавецтва, як кантынуум, запоўнены разнастайнымі семіятычнымі ўтварэннямі. Асноўным зместам гэтай прасторы выступаюць розныя тэксты, якія валодаюць актыўнасцю і здольнасцю генерыраваць новыя сэнсы. Культура, у разуменні Ю. М. Лотмана, у цэлым можа разглядацца як складана пабудаваны тэкст, які распадаецца на іерархію «тэкстаў у тэкстах» і ўтварае іх складаны перапляценні.

Фенаменалагічны падыход, прадстаўлены працамі Э. Гусерля, Э. Левінаса, М. Мерло-Панці, засяроджваецца на здольнасці тэксту адлюстроўваць унутраны свет аўтара, яго інтэнцыі, стыль быцця, жыццёвыя каштоўнасці, сэнсы, значэнні, бачанне свету [5; 9; 13]. Тэксты культуры ў іх ўзаемасувязі з чалавекам разглядаюцца як сэнсаўтваральныя элементы чалавечага быцця. Яны нараджаюцца ў працэсе ўсталявання і актуалізацыі кантактаў «Я – Іншы». Трансцэндэнцыя чалавека (пераадоленне дадзенага стану і адкрыццё новых значэнняў) пры дапамозе слова, зносін, мовы інтэрпрэтуецца як частка сацыяльна-гістарычнага працэсу стварэння культуры.

Філасофская герменеўтыка (Ф. Шлейермахер, М. Хайдэгер, Г.-Г. Гадамер, П. Рыкёр, Э. Бэці), якая ўзнікла як мастацтва тлумачэння літаратурных тэкстаў, падрабязна распрацоўвае

тэорыю і метадалогію інтэрпрэтацыі тэкстаў культуры, іх тлумачэння і разумення, уключаючы счытванне інфармацыі пра гістарычны і актуальны кантэкст, суб'ектыўна-псіхалагічныя асаблівасці аўтара, спецыфіку эпохі і часу. Герменеўтыка тэксту культуры ажыццяўляецца шляхам знаёмства са зместам аўтарскага тэксту на ўзроўні значэнняў з наступным перакладам гэтых значэнняў на мову ўнутранай (ментальнай) гаворкі, параджэннем асобасна значных сэнсаў і іх азначэннем, на аснове чаго ствараецца ўласны другасны тэкст. Інкультурацыя асобы разглядаецца як уключэнне ў свет культурных значэнняў і сэнсаў у працэсе вытлумачэння культурных тэкстаў.

Тэорыя Ф. Шлейермахера арыентавана на пісьмовыя помнікі, адзеленыя ад даследчыка вялікай часовай, культурнай, моўнай дыстанцыяй. У яго трактоўцы герменеўтыка заклікана ліквідаваць бар'еры для разумення і ажыццяўляць граматычнае і псіхалагічнае тлумачэнне тэкстаў [17].

М. Хайдэгер і Г.-Г. Гадамер абгрунтоўваюць анталагічнае значэнне катэгорыі разумення. Для іх разуменне ёсць форма першаснай дадзенасці свету чалавеку. Яно ляжыць не толькі ў аснове стаўлення да тых ці іншых тэкстаў, але і ў аснове стаўлення чалавека да свету. Працэс разумення мае дыялагічную структуру, ён задае кантынуум традыцыі, «дзеясную гісторыю», калі кожны акт вытлумачэння і прадвызначаны традыцыяй, і вызначае яе [4].

Намаганні Э. Бэці («Агульная тэорыя інтэрпрэтацыі» – «Teoria generale della interpretazione». Milano, 1955) былі накіраваны на распрацоўку ўсеагульнай тэорыі інтэрпрэтацыі, выяўленне агульнай гнэсалагічнай структуры, якая ляжыць у аснове ўсіх форм навуковага вытлумачэння (філалагічных, гістарычных, тэалагічных, юрыдычных і інш.). Ён сфармуляваў чатыры каноны (аўтаномія сэнсавага зместу, наяўнасць кантэксту, актуальнасць разумення, кангеніяльная ўстаноўка), кожны з якіх уяўляе сабой алгарытмізаваную паслядоўнасць інтэрпрэтацыйнай дзейнасці на шляху да цэласнага аналізу.

У П. Рыкёра разуменне тэксту ўключае працэс самаразумення (разуменне сябе – гэта значыць разуменне сябе да тэксту і атрыманне ад тэксту ўмовы іншага «Я»). Яго заслугай з'яўляецца легітымацыя множнасці інтэрпрэтацый (нават калі яна носіць характар канфлікту), якую ён лічыць не недахопам, а перавагай разумення і называе «тэкстуальнай полісеміяй» [15].

Структуралісты (М. Фуко, Ж. Лакан, К. Леві-Строс, Р. Якабсон) распрацоўвалі методыку выяўлення структурнага адзінства, што стаіць за знакавай і сэнсавай разнастайнасцю тэкстаў культуры. Іх ідэі сталі перадумовай фарміравання постмадэрнісцкіх падыходаў да асэнсавання тэкстаў культуры.

Вялікую ўвагу паняццю «тэкст» у шырокім сэнсе і яго суаднесенасці з «культурай» і «асобай» надавалі постструктуралісты (Ж. Дэрыда, Р. Барт, Ж. Дэлёз, Ф. Гватары, Ю. Крысцева і інш.). Постструктуралісцкі падыход прапануе «чытаць» тэкст культуры як прастору досведу і падкрэслівае яго шматмернасць, нелінейнасць, цытатнасць. Асоба ўяўляецца сумай тэкстаў культуры рознага характару, і ўвесь свет у канчатковым выніку ўспрымаецца як бязмежны тэкст.

Р. Барт выступае за множнасць тэксту, супраць адназначнасці яго прачытання і канчатковасці ў інтэрпрэтацыі яго сэнсу, ён гаворыць пра «смерць аўтара» [1]: кожны тэкст вытканы з цытат, што адсылаюць да тысяч культурных крыніц, і ўсялякая кніга ствараецца зноў пры кожным новым прачытанні, паколькі крыніца сэнсу ляжыць выключна ў «мове самой па сабе» і ва ўражаннях чытача.

Ж. Дэрыда распрацаваў новы спосаб вывучэння тэксту, які прадугледжвае разбор тэксту на складнікі і іх адвольную зборку нанова, – «дэканструкцыю». Для Ж. Дэрыда ўвесь свет, у рэшце рэшт, – бясконцы, бязмежны тэкст, а тэкст – гэта адзіна магчымая мадэль рэальнасці [7].

Ж. Дэлёз і Ф. Гватары ўвялі ў філасофскі лексікон тэрміны «рызома», «шызааналіз», «намадалогія». Узорам новага мыслення яны прапанавалі лічыць рызому, у якой кожная кропка звязана з кожнай іншай кропкай у хаатычны клубок [6]. Ж.-Ф. Ліатар распрацаваў тэорыю «метатэксту», пад якім ён разумее любыя «тлумачальныя сістэмы» (рэлігію, гісторыю, навуку, мастацтва), якія арганізуюць грамадскае жыццё і служаць сродкам яго самапраўдання [10]. Постмадэрнізм увогуле выказвае недавер да любых метатэкстаў, метанаратываў, якія прэтэндуюць на тое, каб замяніць сабой рэальнасць.

Ж. Бадрыяр адмоўна ацэньвае працэс дэвальвацыі каштоўнасцей і сцвярджае, што страта каштоўнасных значэнняў адбываецца ў выніку разрыву паміж знакам і яго аб'ектам, калі знак ператвараецца ў самастойны аб'ект – сімулякр, які з дапамогай доўгага шэрагу самакапіравання цалкам адрываецца ад

рэальнасці, якую ён закліканы азначаць, і ўтварае віртуальную рэальнасць, якая не мае нічога агульнага з сапраўднай рэальнасцю [3].

Ю. Крысцева распрацавала тэрмін «інтэртэкстуальнасць» [8]. Гэта ўласцівасць тэкстаў, якая выяўляецца ў наяўнасці паміж імі сувязей, дзякуючы якім тэксты могуць разнастайнымі спосабамі відавочна або няяўна спасылацца адзін на аднаго. Аўтару здаецца, што ён творыць сам, на самай жа справе гэта культура творыць з яго дапамогай, выкарыстоўваючы як сваю прыладу.

Паколькі любыя з'явы культуры валодаюць семіятычным зместам, г. зн. з'яўляюцца носьбітамі пэўнай інфармацыі як пра саміх сябе, так і пра грамадства, час, рэгіён, дзе яны створаны, то ў шырокім сэнсе ўсе яны выступаюць культурнымі тэкстамі і іх можна «чытаць» як звязны асэнсаваны тэкст. Тэкст культуры нясе інфармацыю пра культуру, у якой ён быў створаны, у тым ліку пра ідэалы, каштоўнасці, нормы, ідэалогію, ідэнтыфікацыю, менталітэт, карціну свету і іншыя структурныя элементы культуры. Ён нясе адбітак культуры пэўнага этапу ў жыцці грамадства, культуры народа з яго традыцыямі і ўстоямі, культуры непаўторнай асобы творцы. Тэксты культуры адлюстроўваюць розныя ракурсы погляду на свет, розныя спосабы яго асэнсавання, розныя мадэлі ўпарадкавання ведаў аб свеце. Тым самым кожны з іх узбагачае скарбніцу культуры чалавецтва. Творчая дзейнасць у працэсе стварэння моў і тэкстаў культуры забяспечвае дынаміку, развіццё культуры, дазваляе ёй не стаць застылай формай.

1. *Барт, Р.* Смерть автора / Р. Барт // Избранные работы: Семиотика. Поэтика : пер. с фр. / Р. Барт. – М. : Прогресс, 1989. – С. 384–391.

2. *Бахтин, М. М.* Проблема текста в лингвистике, филологии и других гуманитарных науках: опыт философского анализа / М. М. Бахтин // Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М. : Искусство, 1979. – С. 281–308.

3. *Бодрийяр, Ж.* Общество потребления. Его мифы и структуры / Ж. Бодрийяр. – М. : Культурная революция, 2006. – 269 с.

4. *Гадамер, Г.-Г.* Истина и метод: основы философской герменевтики / Г.-Г. Гадамер. – М. : Прогресс, 1988. – 704 с.

5. *Гуссерль, Э.* Кризис европейских наук и трансцендентальная феноменология / Э. Гуссерль. – СПб. : Владимир Даль, 2004. – 398 с.

6. *Делёз, Ж.* Тысяча плато. Капитализм и шизофрения / Ж. Делёз, Ф. Гваттари. – Екатеринбург : У-Фактория ; М. : Астрель, 2010. – 895 с.

7. *Деррида, Ж.* Письмо к японскому другу / Ж. Деррида // Вопросы философии. – 1992. – № 4. – С. 53–57.
8. *Кристева, Ю.* Избранные труды: разрушение поэтики / Ю. Кристева. – М. : РОССПЭН, 2004. – 656 с.
9. *Левинас, Э.* Избранное: Тотальность и бесконечное / Э. Левинас. – М. ; СПб. : Культурная инициатива: Университетская книга, 2000. – 415 с.
10. *Лиотар, Ж. Ф.* Состояние постмодерна / Ж. Ф. Лиотар. – М. : Алетейя, 1998. – 158 с.
11. *Лотман, Ю. М.* Семиотика культуры и понятие текста / Ю. М. Лотман // Избранные статьи : в 3 т. – Таллинн : Александра, 1992. – Т. 1 : Статьи по семиотике и топологии культуры. – С. 129–132.
12. *Лотман, Ю. М.* Феномен культуры / Ю. М. Лотман // Там же. – С. 34–46.
13. *Мерло-Понти, М.* Знаки / М. Мерло-Понти. – М. : Искусство, 2001. – 428 с.
14. *Пирс, Ч. С.* Избранные философские произведения / Ч. С. Пирс. – М. : Логос, 2000. – 448 с.
15. *Рикёр, П.* Герменевтика. Этика. Политика: московские лекции и интервью / П. Рикёр. – М. : Academia, 1995. – 160 с.
16. *Соссюр, Ф. де.* Курс общей лингвистики / Ф. де Соссюр. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 1999. – 432 с.
17. *Шлейермахер, Ф.* Герменевтика / Ф. Шлейермахер. – СПб. : Европейский дом, 2004. – 241 с.